

Instituutioita tutkimassa

SULEVI RIUKULEHTO

FT, YTM

Etelä-Pohjanmaan Korkeakouluyhdistys

Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen, *Juha-Antti Lamberg – Jari Ojala* (toim.), Atena, Jyväskylä 1997 (233 s.)

Instituutioiden tutkimus on ollut erittäin arvostettua ainakin Nobel-palkinnoilla mitattuna. Taloustieteen Nobel on jaettu karkeasti ottaen joka toinen kerta varsinaiseen taloustieteeseen orientoituneen tutkimusperinteen edustajalle ja joka toinen kerta instituutiotutkijalle. Nämä kaksi eivät ole toistensa vastavoimia – joskus ne ovat yhdistyneet samassa tutkijassa. Koska instituutiotutkimus painottaa ulkotaloudellisia tekijöitä, monet palkitut tutkijat ovat olleet lähtöisin muualta kuin taloustieteistä. Tällainen on muun muassa taloushistorioitsija *Douglass C. North*, nobelisti vuodelta 1993, *Juha-Antti Lambergin* ja *Jari Ojalan* toimittaman kirjan tähti.

Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen käsittelee yleisesityksissä vähälle huomiolle jäänyttä taloushistorian suuntaa. Kirjoittajat *Jari Eloranta*, *Juha-Antti Lam-*

berg, *Jari Ojala* ja *Piia Vuorela* ovat Jyväskylän yliopiston nuoria tutkijoita, *Mika Kallioinen* Turun yliopistosta. Erillistutkimuksiaan tehdesään he ovat kiinnostuneet instituutiotutkijoiden tavasta tulkita historian ilmiöitä. Kiinnostuksesta syntyi tutkimusperinnettä esittelevä ja soveltava kirja. Toimittajat ovat sittemmin väitelleet, *Ojala* pohjalaisen laivanvarustuksen tuottavuudesta, *Lamberg* eturyhmien vaikutuksesta ulkomaankauppapolitiikkaan. Molempien väitöstutkimuksissa on osittain hyödynnetty institutionaalisia menetelmiä.

Uusi institutionaalinen taloushistoria

Kirjan otsikon alta paljastuu englanninkielinen koulukuntanimi, New Institutional Economics, uusinstitutionalismi. Se on 90-luvulla runsaasti huomiota saanut, ei mitenkään periaatteellisesti taloushistorian, vaan ylipäänsä taloustieteen tutkimussuunta, joka ei oikeastaan tee tarkkaa eroa taloushistorian ja taloustieteen välille. Uusinstitutionalismi on organisaatioiden ja instituutioiden merkitystä painottava talousilmiöiden tutki-

mussuunta. Kirjoittajien valitsema nimi *uusi institutionaalinen taloushistoria* (ei esimerkiksi taloustiede) on kuitenkin ymmärrettävä. Kirjoittajat lähestyvät aihettaan nimenomaan historioitsijoina. Tässä teoksessa uusinstitutionalismi tiivistyy muutaman taloustutkijan keskeisiin oivalluksiin. Douglass C. North, *Ronald Coase* ja *Oliver E. Williamson* ovat kirjan artikkeleissa usein toistuvia nimiä.

Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen on tarkoitettu yhden oppisuunnan ja sen harjoittaman kysymyksenasettelun esittelyksi. Kirjassa on johdanto ja kuusi luku. Alussa on oppihistoriallinen avausluku (Uusinstitutionalismi ja taloushistoria). Sen jälkeen kukin kirjoittaja esittelee omissa artikkeleissaan, lähinnä esimerkinomaisesti, miten institutionalismin periaatteita tai yksittäistä teesiä voidaan soveltaa historia-aineiston tutkimuksessa.

Oppihistoriallinen kytkentä

Uusinstitutionalisuuden sitominen taloustieteen oppihistoriaan on hieman yllättävästi kirjan heikoin osa. Northin ja Coasen viemänä kirjoittajat korostavat uusinstitutionalistien näkökulman uutuutta. Institutionalistinen tutkimusperinne on kuitenkin jo satavuotias ja katkoton. Kuten kirjan avausluvussa kerrotaan, se sai alkunsa 1900-luvun vaihteen amerikkalaisesta taloustieteestä *Thorstein Veblenin* (tutkimuskohteinaan mm. kulutuskäyttäytyminen, maailmanrauha ja liikeyritys), *Wesley Mitchellin* (muistetaan suhdannevaihtelujen teoriasta) ja *John R. Commonsin* (varallisuuden jakautuminen, aineettomat instituutiot) tutkimuksista. Instituutioiden tutkimus ei kuitenkaan alkanut institutionalismista. Sitä edelsi Euroopassa taloustieteen historiallinen koulukunta (*Eugen van Böhm-Bawerk*, *Wilhelm Roscher*, *Gustav Schmoller* jne.), joka vai-

kutti hetken aikaa myös Yhdysvalloissa American Economic Associationin parissa (erityisesti *Richard Ely*).

Institutionalistit selvästikin jatkoivat historiallisen koulukunnan instituutiotutkimusta, mutta heidän tutkimusperinteensä myös poikkesi aikaisemmasta. Päällimmäisenä syynä on se, että saman 1800-luvun viimeisen neljänneksen aikana tapahtui myös yhteiskuntatieteiden lopullinen erkaneminen poliittisen taloustieteen (political economy) perinteestä itsenäiseksi yhteiskuntatieteiksi, mikä profiloiti vahvasti myös taloustiedettä. Institutionalismi oli siis alun alkaenkin epäortodoksista taloustutkimusta ja sellaiseksi se myös jäi. Se kieltäytyi pelkistämästä talouselämän ilmiöitä hinta-määrä -suhteisiin (kuten moni muukin taloustieteen suunta on tehnyt) ja korosti ulkotaloudellisten tekijöiden määräävyyttä talouselämän päätöksenteossa.

Uusi institutionalistinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen selittää institutionalismin alkuvaiheet hyvin lyhyesti. Lukijalle syntyy virheellinen – joskin usein toistettu – käsitys, että institutionalismi olisi välillä hävinnyt taloustieteen tutkimusperinteestä. Näin ei käynyt. Kuten aatehistorioitsija *David Seckler* on osoittanut, 1900-luvun ensi vuosikymmeninä institutionalismi kehittyi kahteen miltei vastakkaiseen suuntaan: Mitchellin edustama linja uppoutui talouskysymysten väljään laadulliseen pohdintaan, talouselämän rajaehto- ja jonkinlaisen metataloustieteen analysointiin, Commons sukeltautui uusien tilastomenetelmien tarjoamaan mahdollisuuteen käsitellä laajoja tilastoaineistoja. Molemmat suuntaukset tuottivat järkelämäisiä tutkimuksia, hyvänä esimerkkinä Commonsin massiivinen *Institutional Economics* (1934). Sellaiset taloustieteilijät kuin *Clarence Ayres*, *Gunnar Myrdal* ja *John Kenneth Galbraith* edustavat laadullisen institutionalismin perinnettä puhtaimmillaan ns. vanhan ja uuden insti-

tutionalismien välissä. Suuntauksella on ollut suuri merkitys myös amerikkalaisen sosiologian sotienjälkeiselle kehitykselle (*David Riesman, C. Wright Mills, Daniel Bell*). Kvantitatiivinen tutkimustapa ja tilastollinen suuntautuminen on näkynyt esimerkiksi Coasen, *Kenneth Arrowin* tai vaikkapa *T. W. Schultzin* instituutiotutkimuksissa ja on vaikuttanut myös ekonometriikkaan. Northin ja Coasen menestyksen siivittäjä uusinstitutionalismi on toki synnyttänyt uusia väittämiä taloushistoriaan, mutta tarkemmalla luenalla monet niistäkin jäljittyvät takaisin vuosisadan alun oppi-isiin (esimerkiksi Northin *impersonal – personal* -erottelu muistuttaa kummasti Veblenin etäännyneen omistajuuden teesiä kirjassa *Absentee Ownership*, 1923).

Johdanto omaan tutkimukseen

Kirjan *Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen* pääpaino on alaotsikon mukaisesti institutionalistien ideoiden käytäntöön soveltamisessa. Tarkoituksena ei olekaan institutionalismien oppihistorian kirjoittaminen vaan johdatus institutionalistiseen tutkimusotteeseen esimerkinomaisten minitutkimusten avulla. Siinä kirjoittajat onnistuvat verrattain hyvin. Eniten huomiota annetaan Coasen esimerkin mukaisesti keskeiseksi taloustoiminnan selittäjäksi nostettuihin liiketoimintakustannuksiin eli transaktiokuluihin. Kirjoittajat suosivat kirjassa muotoilua liiketoiminnan kustannukset, joka onkin hyvää suomea. Valitettavasti kirjoittajat eivät aina luo yhtä onnistunutta suomenkielistä käsitteistöä.

Liiketoiminnan kustannukset ovat tarkastelun keskiössä kahdessa luvussa. Mika Kallioisen artikkelissa »Varhainen ulkomaankauppa ja liiketoiminnan kustannukset» pohditaan transaktiokulujen merkitystä Itämeren kauppapurjehduksessa keskiajalla. Keskiaikainen aineisto

on ymmärrettävästi kovin puutteellinen ja vaikea. Kallioinen arvioi liiketoiminnan kustannusten trendin olleen aleneva, vaikka tarkka numeerinen arviointi onkin mahdotonta. Paremmiin onnistuu Jari Ojala uudemmallalla aineistolla artikkelissaan »Henkilökohtainen on taloudellista». Hän osoittaa, että Pohjanmaan kauppahuoneiden 1700–1800-luvun uusien innovaatioiden takana oli pääsääntöisesti pyrkimys alentaa liiketoiminnasta aiheutuvia kustannuksia. Kauppa-suhteita yritettiin sitoa henkilöihin kauppahuoneiden perheomistuksella ja esimerkiksi sukulaisuuteen perustuvalla ristiinomis-tuksella. Samaa tuttuuden tuomaa turvallisuutta tavoiteltiin myös suosimalla oman kaupungin veistämöjä ja lisäämällä vertikaalia integraatiota monitoimialaryityksiä perustamalla. Myös majamieslaitos, alusten yhteisvarustus sekä kaplaaki-, commenda-, konsulijärjestelmät tekivät liikesuhteista henkilökohtaisia. Näin poistettiin epävarmuutta, joka aiheutti kustannuksia.

Piia Vuorelan artikkelissa »Ahneudesta vai armosta?» esitetään rajatun rationaalisuuden teesin mikrohistoriallinen sovellus. Vuorela pohtii kolmen nimeltä mainitun herran mahdollisuuksia ajaa omaa etuaan raatimiehen asemassa 1600-luvun vaihteen Tukholmassa. Mikrohistoriallisen ja institutionaalisen tutkimusotteen yhdistäminen on hyvä idea. Ei kannata jäädä vapaaehtoisesti yhden tutkimusperinteen vangiksi; historian aineistosta pitää yrittää saada mahdollisimman paljon tietoa. Rohkeatkin tutkimusperinteen leikkaukset ovat tervetulleita, jos ne saavat aineiston puhumaan. Valitettavasti opportunisti ei ole ilmiönä sellainen, että se olisi asiakirjalähteistä helposti tavoitettavissa. Jos raatimiehellä oli oikeasti mahdollisuus opportunistiin (oman edun tavoittelu), miksi siitä jäisi jälkiä asiapapereihin? Jälkien löytymisen hän osoittaisi, että juuri tämän henkilön kohdalla opportunisti ei onnistunut.

Myös Juha-Antti Lamberg tarkastelee rationaalisuus-teemaa taloustieteellisiä päätöksentekoteorioita käsittelevässä artikkelissaan »Vaali-rahoituksen taloushistoria». Taloustieteellinen – ja monesti jopa äärimmäisen mikrotaloudellinen – suhtautuminen epätaloudellisiksi miellettyihin ilmiöihin, jota esim. Gary Becker on röyhkeästi harjoittanut, avaa usein kiinnostavia, uusia näkökulmia yksinkertaistaessaan todellisuutta. Becker on opettanut maailmalle, että taloudellinen valintateoria on kiinnostavaa sinänsä, vaikka sitä sovellettaisiin niinkin yksinkertaiseen asiaan kuin hampaidenharjaamiseen. Sen sijaan, toisin kuin Lamberg esittää, sen hyöty ei ole siinä, että kustannus-hyöty -analyysi jotenkin avartaisi valtio-opin valtavirran käsitystä äänestämisestä. Sehän päinvastoin rajaa äänestäjän valintatilanteen ulkopuolelle kaikki muut paitsi kustannustekijät. Vanhaa behavioralistista (dahlilaista) äänestystutkimusta ja valintateoriaa lukuun ottamatta valtio-opissa nimenomaan ei oleteta äänestämisen sinällään olevan hyödyllistä. Myöskään vaikutusmahdollisuuksien ei kuvitella huipentuvan äänestystapahtumaan. Koko post-behavioralistinen valintateoria keskittyy rakenteisiin kätkeytyvän vallan paljastamiseen (esim. jo 1970 Peter Bachrachin ja Morton Baratzin klassinen *Power & Poverty*). Tällä ei ole tarkoitus kiistää taloustieteellisten päätöksentekoteoreetikoiden yksinkertaistetun päätöksentekotutkimuksen merkitystä, vaan osoittaa sille politiikan tutkimuksessa kuuluva paikka. Sen voima on nimenomaan tutkimusperinteiden rohkeassa yhdistelyssä.

Lamberg onnistuu suomalaisella aineistolla osoittamaan, että etujärjestöillä oli ainakin periaatteellinen mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon sotien välisenä aikana, mikä tarkoittaisi ylimääräisen demokratiavajeen aiheutta-

mista. Näitä vaikuttamisen paikkoja Lamberg erottaa kuusi kappaletta. Päätäjät eivät siis saaneet valtakirjojaan vain äänestäjiltä. Bachrachin ja Baratzin valintateorian näkökulmasta voisi kärjistäen väittää, että tuloksina esitetyt etujärjestön vaikuttamismahdollisuudet eivät ole tehokkaita keinoja ensinkään, koska ne eivät kohdistu sinne, missä päätöksiä tehdään.

Jari Elorannan artikkeli »Julkista ja yksityistä» tuo esiin uusinstitutionalistisen *path dependence* -väittämän. Path dependence on institutionalistien tarjoama selitys epärationaalisille valinnoille – siis toteutuneille vaihtoehdoille, joiden ei olisi pitänyt rationaalisuusoletuksen vallitessa toteutua. Institutionalistien mukaan rationaalisuusehto ei hetikään aina täyty. Usein aiemmat, edeltäneet valinnat aiheuttavat sen, että kaikkein rationaalisin vaihtoehto ei olekaan valintahetkellä paras tai saavutettavissa. Kyseessä on siis eräänlainen rajoitettu rationaalisuus. Se voidaan kuitenkin ymmärtää niin, että toimijat itsekin näkevät tekojensa epärationaalisuuden. Näin rationaalisuuden sisältö ei laajene niin, että koko käsite vesittyisi, kuten rajoitetun rationaalisuuden teesin esittäjien tulkinnoissa monesti käy.

Path dependence on kirjaimellisesti käännettyä polkuriippuvuus. Eloranta käyttää sitaattilainan rinnalla suomalaista vastinetta historiasidonaisuus. Molemmat ovat käsitteinä hieman kömpelöitä. Suosittaisiin yksinkertaisempaa, mutta sisällön paljastavaa muotoa polku-väittämä. Jokaisella valinnalla on historiansa. Kaikkiin valintatilanteisiin on tultu jotain polkua pitkin. Eloranta pohtii polkuväittämän pätevyyttä selitettäessä eri maiden puolustusmenoja toisen maailman sodan alla, ja löytää ainakin Suomen puolustusmenojen kehityksestä historiasidonaisuutta.

Uusi institutionalistinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen on tarpeellinen kirja sekä taloushistorian että taloustieteen opiskelijoille, koska institutionaalisen taloustutkimuksen metodiesityksiä tai esittelyjä ei yksinkertaisesti ole. Yksinään se ei kuitenkaan täytä tarvittavaa aukkoa. On tärkeää tutustuttaa talousopiskelijat monipuolisesti myös instituutioiden tutkimukseen. Talouselämässä on paljon ilmiöitä ja tekijöitä, joita ei voi muuttaa numeroiksi. Ne on operationalisoitava toisin. Lambergin ja Ojalan toimittama kirja näyttää, miten institutionalismia voi käyttää historian tutkimuksessa. Tuloksena on itsenäisten pienoistutkimusten kokoelma taloushistorian alueelta. Olisi kiinnostavaa nähdä vastaava esittely myös kansantaloustieteestä.

Oppihistoriallinen ja institutionalistien tutkimuksia esittelevä teos olisi myös tarpeen. En tunne tällaista teosta maailmaltakaan. Siinä olisi ehdottomasti esiteltävä myös Mitchellistä lähtenyt instituutiotutkimuksen kvalitatiivinen suunta, jota Lambergin ja Ojalan kirja ei käsittele. Onkin mielenkiintoista huomata, että kaikki Nobel-palkitut instituutioidenkin tutkijat – jopa varsinaisen taloustieteen tutkimusperinteen ulkopuolelle kiinnittyneet (esim. psykologi *Herbert Simon* tai historioitsija *Douglass North*) – edustavat kuitenkin samaa metodologista perinnettä. Hermeneutikkoja on palkittu Nobelilla vain kirjallisuudessa.